* ئەزموونگەری چییە؟ بە ماناچی دێت ؟ … ڕێباز محەمەد جەزا

چاخی ڕێنسانس لەئەوروپا (بووبەخاوەنی ڕەوتێکی پڕاوپڕی سروشت ، لەگەڵ نەریتی زانستی و میتۆدی وگشتگیردا، ڕەوتێك، لەپاڵ لایەنە زانستی و ئەزموونگەریەکەیدا ، ژمێرەیەکی زناکی میتافیزیکی)بوو .(1).

رۆژێك بوو ، بیروڕای "کۆپەرنیکۆس" سەبارەت بە خولانەوەی زەوی بەدەوری خۆردا ، بەبیرو ڕایەکی سەیرو شۆڕشگێڕانە لەقەڵەم ئەدرا . لەبەرئەوە تەنگی بە دەسەڵاتدارانی ئەوسەردەمە هەڵچنی و کۆنەپەرستان پێیان قبوڵ نەئەکرا. بۆیە لەسەرانسەری ئەوروپادا کەوتە بەرلێشاوی تانەو تەشەری دەسەڵاتدارانی فاتیکان و زانایانی لاهوت و ئەنجامیش ئەو بیروڕا نوێ یانە هەل و مەرجی سەرکەوتنیان بۆنەڕەخسا..(2) پاشتر بەهاتنی گالیلۆو پاشان نیوتن و پاسکاڵ و زاناکانی ترو لەوێشەوە لەفەلسەفەدا دیکارت و هەندێك لە بیریارانی ئەو چاخە لەوانە فەیلەسوفە ئەزموونگەراکانی وەکو (لۆك وهیوم و ….هتد) .

زاراوەی ئەزموونگەری (EXPERIMETAI) کەزاراوەیەکی زانستیە و (داروین) لەتیۆری گەشەسەندن (التحول) دا لەناوەڕاستی سەدەی نۆزدەدا بەکاریهێنا (…)(3) دەتوانین لە ڕیشەو ڕەچەڵەکی وشەی ئەڵمانیی erfahrung بەواتای ئەزموون یارمەتی وەربگرین . ئەو وشەیەلە fahren وە دێت کەلەبنەڕەتدا ، لەدوو گرێی واتایی جیاوازدا بەکاردەهات : یەکەمیان ڕادان و دووەمیان سەفەرکردن . ئەمە جگەلەوەی ئەزموون لەهەناویەوە جیابوەوە ، سەفەرکردن ، چوونەجێیەکی دیکەیە (4). هەروەها (کلۆد بێرنارد)لە توێژینەوەکەیدا بەناوی (پێشەکیەك لە لێکۆڵینەوەی زانستی پزیشکی ئەزموونگەری) بەکاریهێنا ، ئەم زاراوەیە لە هونەری پلاستیکادا لەسەدەی نۆزدەدا لەلایەن بزوتنەوەی (انگباعی) یەکانەوە لەسەردەستی (مانیەومێنیە) کاریپێکراو بەکارهات ،(…) بەمەبەستی دۆزینەوەی فۆرم و شێوازی نوێ کەپشت بەستووبوو بەتیشکی رۆژو تیشکدانەوەی لەسەرسروشت یاخود پێشکەشکردنی

(1) سردار محموود ، صیغ الاداو التمپیلی فی العرچ المسرحی الکردی، رسالە المجستیر(غیرمنشورە)ص 37

(2) (بەکر ئەلشەرقاوی) ، پێشەکی (شانۆنامەی ژیانی گالیلێ) : وەرگێڕانی: فوئاد مجیدمیسری ل18
(3) بورهان قەرەداغی ، شانۆکاری کورد لەیۆتۆبیای ئەزموونگەریدا ، ل12
(4) مەسعوود بابایی ئەفراندن و ئازادی (باستەوەرەکانی هێرمنیوتیك و جوانیناسی)، بابەك ئەحمەدی ، وەرگێڕانی : ل89

(شێوازێکی نوێ لەنمایش بەو کەرەستانەی کەنابواون)،بۆنمونە ئەگەر (گرازیەت)مان دانا وەك ڕوگەیەکی لاسایگەری ،ئەوا ڕۆژێك لەڕۆژان هاتنەدەرەوە لێی دادەنرێت بە کارێکی ئەزموونگەری (…) جۆرێکی ترکەکاری تیادەکات (گۆڕینی شوێنی نمایشەو پەیوەندیەتی بەبینەرەوە) (1) ئەزموونگەری لەبواری شانۆدا دەگەڕێتەوە بۆ(ساڵی 1880″ئەمیل زۆلا” بەکاریگەرێتی تیۆرەکانی “داروین ” و “کلۆد بێرنارد” زاراوەی (زانستیەرۆمان)ی داهێنا (…)بەیاننامەیەکی بەناوی(سروشتیە لەشانۆدا – الگبیعیە فی المسرح) بڵاوکردەوەو تیایدا بانگەشەی بۆ پێشکەشکردنی مرۆڤ بەوشێوە سروشتیەی کەلەژیاندا هەیەتی کرد (2) ئەزموونگەرێتی لەشانۆدا بەوەدیاریدەکرێت لەشانۆدا کە بە بیرێکی ” یاخیانە لە دەزگا شانۆیە باوەکان و کۆنترۆڵکردنی جیهانی سانۆ لەواقعێکی ڕۆشنبیری دیاریکراودا و بەململانێکردن بۆ دەرچوون لەوتەقلیدە هونەریە خووپێوەگرتووە و خواستی هەڵگەڕانەوە وزووبێداربوونەوە وکەشفکردنی جیهانە نادیارەکان و تەوق دانیان بە خوێنی نوێ وروئیای تازە لە ڕیشەی بزوتنەوەی شانۆیی کە کرچ و کاڵبووە یان کۆنترۆڵکردنی ڕۆحی بازرگانیانە (3) هەرلەم بارەیەوە(هەندێك کارەکانیان لەسەر شانۆی عولبەی ئیتاڵی نمایشدەکەن ، هەندێکی تر لەدوای شوێنی ناباودەگەڕێن تاگوتارەکانیان لەسەردامەزرێنن)،(4)ئەزموونگەری لای “برووك” هەوڵێکە بۆ تێکشکاندنی ئەوهەڵچونەی کەلەنێوان ئەکتەرو بینەردا هەیە (5) کەواتە لەمانەوە دەگەینەئەوەی هەرنمایشێك لەدۆخی باو دەرچێت یان هەردەرهیچنەرێك هەوڵێکی وابدات دەتوانین پێی بڵێن (ئەزموونگەر) .

(1) بورهان قەرەداغی ، شانۆکاری کورد لەیۆتۆبیای ئەزموونگەریدا ،ل12 و ل15
(2) ئەحمەد سالار ، هونەروژیان ل 106- ل107
(3) شفرات الجسد (جدلیە الحچور والغیاب فی المسرح) ، عوادعلی ص13و14
(4) بورهان قەرەداغی ، شانۆکاری کورد لەیۆتۆبیای ئەزموونگەریدا

15ل

(5) شانۆ لەچەند وتارێكدا ، كۆكردنەوەو وەرگێڕانی م.پەروەر ل103

سەرچاوەو ژێدەرەكان :

1- محموود ، سردار. صيغ الاداو التمپيلى فى العرچ المسرح الكردى (رساله ماجستير– غير منشوره) ، جامعه صلاح الدين – كليه الفنون الجميله – قسم الفنون المسرحيه 2010

2- ئەلشەرقاوى ، بەكر . پێشەكى (شانۆنامەى ژيانى گاليلۆ)، وە: فۆاد مجيدميسرى،دەزگاى رۆشنبيرى و بڵاو كردنەوەى كوردى ژمارە 71، بەغدا 1982

3- قەرەداغى ، بورهان . شانۆكارى كورد لەیێتێبیاى ئەزموونگەريدا ، بەڕێوەبەرێتى گشتى چاپ وبڵاوكردنەوە زنجيرە (251) ، سلێمانى 2004

4- ئەحمەدى ، بابەك . ئەفراندن و ئازادى (باستەوەرەكانى هێرمنيوتيك و جوانيناسى)، وە : مەسعوود بابايى ، دەزگاى توێژينەوەو بڵاوكردنەوەى موكريانى –زنجيرەى كتێب (446)،چاپى يەكەم- بەرگى دووەم 2010

5- سالار، ئەحمەد . هونەرو ژيان ، دەزگايچاپ و پەخشى سەردەم – زنجيرەى كتێبى سەردەم ژمارە (313)، سلێمانى 2005

6- على ، عواد . شفرات الجسد (جدليه الحچور والغياب فى المسرح) ، عمان : دار أزمنه گ 1 (1996)

7- شانۆ لەچەند وتارێكدا ، كۆكردنەوەو وەرگێڕانى م.پەروەر، بەڕێوەبەرايەتى خانەى وەرگێڕان – زنجيرە 30سلێمانى 203